

УДК 378.6: 37.015.311: 316.613.4
DOI 10.31654/2663-4902-2023-PP-3-98-103

Федина-Дармохвал В. С.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Львівського національного університету імені Івана Франка
volodymyra.fedyna-darmokhval@lnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-8663-0390

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

В даній статті ми аналізуємо взаємозв'язок між рівнем розвитку емоційного інтелекту та стилем педагогічної діяльності студентів педагогічних спеціальностей у вищому навчальному закладі.

Ми розглянули теоретичний аналіз проблеми емоційного інтелекту в контексті педагогічної діяльності, включаючи генезис цієї проблеми та змістовні характеристики компонентів емоційного інтелекту. Нами було вивчено такі ключові аспекти як розпізнавання власних та інших емоцій, управління власними почуттями, співчуття та міжособистісна взаємодія. Всі вони акцентують увагу на важливості розуміння та розвитку цих компонентів для досягнення успіху в житті та професійній діяльності.

Окрім цього досліджено теоретичні аспекти емоційного інтелекту у педагогічній діяльності студентів. Висвітлено необхідність практичного застосування набутих знань та навичок емоційного інтелекту у реальних педагогічних ситуаціях, а також потребу комплексної освіти для майбутніх педагогів. У підготовці висококваліфікованих педагогів ці аспекти сприяють розвитку позитивних міжособистісних відносин.

Розвиток емоційного інтелекту у студентів має своє важливе значення для успішної педагогічної діяльності. Особливо це стосується студентів, які в майбутньому планують використовувати демократичний стиль керівництва у своїй професійній діяльності. Ми прийшли до висновку, що існує тісний зв'язок між рівнем емоційного інтелекту та стилем педагогічної діяльності студентів педагогічних спеціальностей. Студенти з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту схильні до демократичного стилю керівництва, що сприяє покращенню якості навчального процесу та взаємодії. Тому важливо стимулювати студентів до активного використання емоційного інтелекту в своїй педагогічній діяльності, зокрема, взаємодії з учнями та створення позитивного емоційного клімату в процесі взаємодії.

Отож, дослідження емоційного інтелекту студентів педагогічних спеціальностей розкриває важливий аспект їхньої підготовки та сприяє покращенню педагогічної практики та розвитку освіти загалом. Тому, емоційний інтелект необхідно застосовувати для оптимізації взаємодії між педагогами та студентами, в розвитку індивідуального стилю діяльності педагога.

Ключові слова: емоційний інтелект, підготовка студентів педагогічних спеціальностей, емоційна компетентність, емоційно-діяльнісний компонент, регулювання емоцій, психолого-педагогічний компонент, емоційне пізнання.

Постановка проблеми. З сучасної точки зору емоційну сферу визнають вирішальним фактором ефективної адаптації та поведінки як у професійній сфері, так і в особистому плані. Конструктивні взаємини та орієнтацію на співпрацю вважають основою у будь-якій галузі діяльності, чи у вихованні дітей, чи в здатності менеджера розкривати здібності своїх підлеглих та захоплювати їх виробничими завданнями.

Ступінь розвитку емоційного інтелекту проявляється у ситуаціях, де відбувається спілкування. В значній мірі високий рівень емоційного інтелекту важливий для професіоналів та вимагає неодмінної взаємодії з іншими фахівцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рівень емоційного інтелекту передбачає можливість використовувати знання про емоції для свідомої їх регуляції, що, своєю чергою, забезпечує інтелектуальний розвиток. У зв'язку з цим афективні переживання розуміються як особливі форми пізнання навколишнього світу, наслідуючи традиції філософії Аристотеля, Платона, Спінози. Однією з найперших є модель емоційно-інтелектуальних здібностей (Дж. Мейер, Д. Карузо, П. Селовей), в якій емоційний інтелект розглядається як сукупність когнітивних здібностей до ідентифікації, оцінки та вираження емоцій, розуміння та управління емоціями. Вивчення емоційного інтелекту пов'язане насамперед із концептуалізацією емоційного інтелекту та його структурно-функціональним аналізом (І. Ф. Аршава, О. І. Владова, Н. В. Коврига, Є. Л. Носенко та інші). Розвиток емоційного інтелекту у студентському віці досліджували: Ю. В. Бреус, С. П. Дерев'янка, В. В. Зарицька, Є. В. Карпенка, М. М. Стасюк та інші. Більшість із цих досліджень стосуються вивчення емоційного інтелекту майбутніх фахівців педагогічних професій.

А. О. Бердников розглядає сфери емоцій та когніцій діючими самостійно. Вони існують як окремі системи у процесі соціального пізнання. Незважаючи на взаємодію цих процесів, когніції та емоції залишаються кожна в рамках власних законів [1, с. 124].

А от К. Б. Козак вважає, що необхідно враховувати відносини, визначені кожною особистістю. Цими вимірами є локус (внутрішня причина чи зовнішня), контрольована причина чи ні, стабільність або нестабільність. К. Б. Козак вважає, що у визначенні цих причин людина обов'язково включає свої емоції, а не покладається цілком на раціональне сприйняття [7, с. 71].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Перш ніж сформулювалися сучасні уявлення про емоційний інтелект, у науці було накопичено певні знання та виявлено закономірності. Зокрема, відбувся розвиток уявлень про природу афективних та когнітивних механізмів психіки, розширення уявлень про емоції, розуміння емоцій як одну з підсистем свідомості, прийняття ролі емоцій як фактору мотивації особистості. Уявлення про продуктивний взаємовплив когнітивних та афективних процесів та характеристики цього взаємозв'язку зробило важливий внесок. Істотне доповнення вплинуло на думку про множинність проявів інтелекту – не лише в когнітивному аспекті, а й визначення поняття «соціальний інтелект». Всі ці дані дозволили розширити уявлення про інтелект і зробили допустимим вивчення емоційного інтелекту як самостійної категорії у психології. Проблемою емоційного інтелекту є вирішення питання про співвідношення емоцій та когніцій в аспекті їх забезпечення адаптації індивіда [2, с. 15].

Варто зазначити, що тривалий час соціальний інтелект та емоційний отожнювали. Зокрема, П. Селовей, Дж. Майер, Д. Карузо вивчали здатність до процесів перцепції та інтерпретації в ході розпізнавання емоцій у контексті спілкування. Д. Гоулмен описав у структурі емоційного інтелекту окремі підструктури: усвідомлення соціальних взаємодій, соціальні навички [7, с. 73].

Формулювання мети статті. Оскільки емоційний компонент є важливою складовою процесу соціального пізнання, а емоції, в свою чергу, є особливою формою знання поряд з елементами мислення, необхідно акцентувати увагу на важливості емоційного інтелекту в процесі професійного становлення майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З часом формулюється уявлення про емоції як свого роду підсистему свідомості. Згідно з когнітивною теорією емоцій – вони є функцією розуму. Важливою умовою появи емоцій є опосередкування думкою. У концепції емоцій Р. Лазаруса можна назвати дві основні ідеї [4, с. 28]. Перша – це емоційне реагування пов'язані з пізнанням і оцінкою дійсності незалежно від змісту емоції. Друга – емоція – це синдром, що включає низку компонентів. Емоції виникають за схемою: сприйняття, далі первинна оцінка, що викликає дослідницьку активність визначення особистісного значення оцінюваної ситуації, тенденція до дії і тільки тоді виникають фізіологічні зміни, активні дії у плані моторики і власне переживання – тобто емоція.

До особливостей вивчення емоційного інтелекту належить участь настрою в процесі пізнання дійсності. Ця тема докладно вивчається А. Айзенем. Автор запроваджує поняття «конгруентність настрою». Якщо особистість має гарний настрій, то в

неї процес сприйняття, кодування та відтворення позитивної інформації відбувається ефективніше, ніж негативний. Людина ж, яка перебуває в поганому настрої, краще справляється з негативною інформацією [8, с. 46].

Аналогом зарубіжного поняття «емоційний інтелект» у нашій психологічній науці є термін «емоційне мислення», введений Є. А. Карповим [6, с. 48]. В його розуміння емоційне мислення є включенням у процес вирішення завдань емоційних станів. Емоційні процеси включені в розумову діяльність як регулююча, евристична, функція, що спрощує процес прийняття рішень. При несприятливій ситуації сигналу емоцій відбувається повернення до певного пункту під час міркування. Якщо особистість відчуває натхнення, приплив сил, інтерес, відбувається подальше розгортання розумового пошуку. Емоційна активація підвищує зосередженість на процесі пошуку рішення, у момент наближення до знаходження рішення відбувається емоційне передбачення розв'язання задачі. Емоційна активізація процесу мислення підвищує продуктивність цього виду діяльності.

Оскільки з часом зростає потреба в кваліфікованих педагогах закладів вищої освіти, здатних якісно забезпечити фасилітативну функцію викладацької діяльності, насамперед завдяки професійному стимулюванню інтелектуальної та емоційної активності студентів. У таких умовах одним з найважливіших компонентів інтегральної компетентності педагогів вищої школи є наявність добре розвинутого емоційного інтелекту – якості, яка все більше стає предметом дослідження фахівців гуманітарного профілю.

Очевидно, що застосування інноваційних інформаційних технологій у вищій освіті, зростання ролі контекстної практики підготовки дають велику перевагу тим науковим та навчальним установам, що мінімізують витрати на людські ресурси, на значну автоматизацію обліку навчальних досягнень студентів, використання новітніх роботизованих програмно-апаратних комплексів, що є запорукою значної економії часу, енергії та фінансів, ефективно доповнюють інтенсивною, емоційно насиченою професійною підготовкою.

На шляху до досягнення означених цілей інтенсивно розробляються філософські та методологічні основи професійної освіти майбутніх викладачів закладів вищої освіти, окремі конкретно-наукові та прикладні технології формування їх професійної компетентності, які містять у собі проблематику емоційного інтелекту.

Аналіз наукових праць дав змогу виділити певні практичні та теоретичні суперечності, що стримують розвиток емоційного інтелекту як ключової компетентності майбутніх педагогів закладів вищої освіти.

Емоційний інтелект розкривається як здатність диференціювати емоції, а також виступати як когнітивна функція застосовувати уявлення про емоції і користуватися емоційною сферою з метою поліпшення розумової діяльності. Високий рівень емоційного інтелекту передбачає можливість викликати потрібні емоції, використовувати знання про емоції для свідомої їх регуляції, що забезпечує інтелектуальний розвиток. Таким чином, нашу увагу ми акцентуємо на тому виді інтелекту, що забезпечує обробку, інтерпретацію та практичне застосування інформації про емоції.

Ми поділяємо думку А. Дудолодової, що треба чітко виокремлювати емоційний компонент професійної компетентності та надати йому належне місце серед професійних якостей особистості [3]. Науковець підкреслює професійно важливу значущість психологічних якостей майбутнього викладача, зокрема необхідність бути емоційно гнучким. Вона вказує, що ця властивість проявляється у витримці, вмінні виявляти позитивне, стримуванні негативних емоцій, процесі саморегулювання [10, с. 29].

Важливе значення у контексті нашого дослідження мають такі виділені В. Зарицькою закономірності, пов'язані з проявами емоційного інтелекту, що притаманні будь-якій професійній діяльності [5, с. 47–48]:

Закономірні зв'язки між діяльністю індивіда і діяльністю суспільства, які мусять сприйматися особистістю емоційно позитивно як необхідні для професійної діяльності в даному суспільстві; зв'язки між тенденціями до змін професійної спрямованості суб'єкта праці та факторами, що їх зумовлюють, в задоволенні яких важливу роль відіграють емоції та розумне використання їх суб'єктом праці; зв'язки між змінами у

прояві психічних процесів, на які суттєво впливає емоційний стан людини, та її здатність контролювати і регулювати емоційні прояви; індивідуально-типологічна своєрідність ставлення до діяльності і її емоційне забарвлення, що знаходить своє відображення в поведінці людини.

З психологічної точки зору, механізм розвитку емоційного інтелекту майбутнього викладача вищої школи полягає у інтеріоризації знань і спостережень, пов'язаних з виявами емоційного інтелекту і рефлексією власних емоційних процесів, набуттям відповідного емоційного досвіду у вигляді ефективних форм емоційного реагування, що забезпечують адекватне пристосування в умовах педагогічної взаємодії з викладачами і студентами, й екстеріоризує їх у вигляді відповідних емоційних виявів і вчинків під час навчальних занять і педагогічної практики [9, с. 64].

Педагог може у випадку своєї неуспішної дії звинувачувати себе або під час успіху не знаходити підстав похвалити себе. Позитивний настрій повідомляє особистості, що креативність підвищується, а в поганому настрої проявляється настороженість, схильність бачити небезпеки, нерішучість в прийнятті рішень.

Коли ми звертаємося до емоційного інтелекту, маємо справу з інтегративним інструментом пізнання. Даний інструмент має складну функцію отримання емоційних знань та подальшого їх застосування. Як бачимо, емоційне мислення запускає процес, емоційна компетентність відображає кінцевий результат, а емоційний інтелект є комплексним засобом емоційного пізнання.

Здатність до управління емоціями проявляється у можливості здійснення контролю за інтенсивністю переживання емоцій, навмисному приглушенні занадто сильних афективних переживань, можливості контролю за зовнішніми проявами. За потреби можливе навіть навмисне викликання того чи іншого емоційного стану.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Емоції відіграють величезну роль у процесах міжособистісних взаємодій, які є багатограними: специфічне впливання на тих, хто виступає суб'єктами реагування на емоції, а також правильне розуміння конкретного емоційного стану та різноманітних переживань оточуючих осіб. Тому емоції завжди є основою у процесі встановлення, підтримки та створення нових взаємодій із іншими особистостями в процесі прямої комунікації та у ймовірному впливанні на них.

Ми прийшли до висновку, що емоційна компетентність пов'язана з емоційним інтелектом і ґрунтується на ньому. І тільки досягнувши певного рівня розвитку емоційного інтелекту, можемо говорити про формування у майбутніх педагогів закладів вищої освіти конкретних компетентностей як системи здатностей, пов'язаних з емоціями.

Теоретична підготовка студентів педагогічних спеціальностей забезпечує знанням компонент загальних і фахових компетентностей, які необхідно сформувати у процесі професійної підготовки майбутнього педагога вищої школи.

Набуття практичних умінь, необхідних на різних етапах діяльності викладача вищої школи, забезпечує формування спектра здатностей, представлених в загальних і фахових компетентностях та відповідних їм результатах навчання. Відзначимо, що особливе місце займають здатності, притаманні розвиненому емоційному інтелекту та набуття досвіду щодо їх застосування у процесі контекстного навчання.

Література

1. Бердников А. О. Емоційний інтелект: Вивчення феномена. Київ: ЛІТРЕС, 2018. 256 с.
2. Бірюк А. П. Психолого-педагогічні передумови розвитку емоційного інтелекту у студентів. 2-ге вид. Київ, 2019. С. 15–29.
3. Велика психологічна енциклопедія. Рівень розумового розвитку. URL: <http://enc.com.ua/velika-psixologichna-enciklopediya/univ-fakt/106414-rivenrozumovogorozvitku.html> (дата звернення: 18.07.2023)
4. Горошниченко Є. Ю. Детермінанти рівня емоційного інтелекту. *Збірник статей Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, 2018. С. 25–29.
5. Іванченко Л. В. Емоційний інтелект. Київ: Проспект, 2017. 64 с.
6. Карпова Є. А. Емоційний інтелект у структурі компетенцій студентів установ професійної освіти педагогічного профілю. Київ: Концепт, 2016.

7. Козак К. Б. Сучасні уявлення про емоційний інтелект. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20–22 червня 2019 року*. Чернівці, 2019. № 1 (7). С. 69–74.
8. Корнієнко О. В. Взаємозв'язок рівня емпатії та емоційного інтелекту студентів заочної форми навчання спеціальності «педагогіка». *Вісник Київського політехнічного університету*. Київ, 2016. С. 45–62.
9. Матвієнко І. Р. Основні теоретичні моделі емоційного інтелекту: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. Київ, 2015. 127 с.
10. Mayer J.D. Emotional intelligence in everyday life. Philadelphia, P.A.: Psychology Press, 2021. P. 3–24.

References

1. Berdnykov, A.O. (2018). *Emotsiynyi intelekt: Vyvchennia fenomena* [Emotional intelligence: A study of the phenomenon]. Kyiv: LITRES [in Ukrainian].
2. Biriuk, A.P. (2019). *Psykhologo-pedahohichni peredumovy rozvytku emotsiinoho intelektu u studentiv* [Psychological and pedagogical prerequisites for the development of emotional intelligence in students]. [in Ukrainian].
3. Velyka psykhologichna entsyklopediia. Riven rozumovoho rozvytku [Big psychological encyclopedia. Level of mental development]. URL: <http://enc.com.ua/velika-psixologichna-encyklopediya/univ-fakt/106414-rivenrozumovogorozvitku.html> (data zvernennia: 18.07.2023) [in Ukrainian].
4. Horoshnuchenko, Ye.Iu. (2018). *Determinanty rivnia emotsiinoho intelektu. Zbirnyk statei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Determinants of the level of emotional intelligence. Collection of articles of the International Scientific and Practical Conference]. Lviv [in Ukrainian].
5. Ivanchenko, L.V. (2017). *Emotsiynyi intelekt* [Emotional intelligence]. Kyiv: Prospekt [in Ukrainian].
6. Karpova, Ye.A. (2016). *Emotsiynyi intelekt u strukturi kompetentsii studentiv ustanov profesiinoi osvity pedahohichnoho profilu* [Emotional intelligence in the structure of competencies of students of vocational education institutions of the pedagogical profile] Kyiv: Kontsept [in Ukrainian].
7. Kozak, K.B. (2019). Suchasni uavlennia pro emotsiynyi intelekt [Modern concepts of emotional intelligence]. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Materials of the international scientific and practical conference*. No 1 (7). P. 69–74. Chernivtsi [in Ukrainian].
8. Korniienko, O.V. (2016). *Vzaiemozviazok rivnia empatii ta emotsiinoho intelektu studentiv zaочної formy navchannia spetsialnosti «pedahohika»* [The relationship between the level of empathy and emotional intelligence of correspondence students majoring in "pedagogy". Bulletin of Kyiv Polytechnic University]. *Visnyk Kyivskoho politekhnichnoho universytetu – Bulletin of Kyiv Polytechnic University*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Matviienko, I.R. (2015). *Osnovni teoretychni modeli emotsiinoho intelektu* [Basic theoretical models of emotional intelligence]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Mayer, J.D. (2021). Emotional intelligence in everyday life. Philadelphia, P.A.: Psychology Press [in English].

Fedina-Darmohval V.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy, Ivan Franko National University of Lviv
volodymyra.fedyna-darmokhval@lnu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-8663-0390

FEATURES OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF TRAINING FUTURE TEACHERS

We analyze in this article the relationship between the level of emotional intelligence development and the style of pedagogical activity of students of pedagogical specialties in a higher educational institution.

We considered the theoretical analysis of the problem of emotional intelligence in the context of pedagogical activities, including the genesis of this problem and meaningful characteristics of the components of emotional intelligence. We studied such key aspects as recognizing one's own and others' emotions, managing one's own feelings, empathy and interpersonal interaction. All of them emphasize the importance of understanding and developing these components for success in life and professional activities.

Also were investigated the theoretical aspects of emotional intelligence in the pedagogical activity of students. The need for practical application of acquired knowledge and skills of emotional intelligence in real pedagogical situations, as well as the need for comprehensive education for future teachers, is highlighted. In the training of highly qualified teachers, these aspects contribute to the development of positive interpersonal relations.

The development of students' emotional intelligence is important for successful teaching. This is especially true for students who plan to use a democratic leadership style in their professional activities in the future. We came to the conclusion that there is a close connection between the level of emotional intelligence and the style of pedagogical activity of students of pedagogical specialties. Students with a high level of emotional intelligence are prone to a democratic leadership style, which improves the quality of the educational process and interaction. Therefore, it is important to stimulate students to actively use emotional intelligence in their pedagogical activities, in particular, interaction with students and the creation of a positive emotional climate in the process of interaction.

The study of the emotional intelligence of students of pedagogical specialties reveals an important aspect of their training and contributes to the improvement of pedagogical practice and the development of education in general. That's why the emotional intelligence must be used to optimize the interaction between teachers and students, in the development of the individual style of the teacher's activity.

Key words: emotional intelligence, training of students of pedagogical specialties, emotional competence, emotional-activity component, regulation of emotions, psychological-pedagogical component, emotional cognition.